

**Uwe H. Alex:**

*Zur Vogelwelt Ostpreußens – damals und heute*

Christ Media Natur Verlag, Minden 2011, 48 stron, 53 fotografie, 2 mapy, format 15 x 21 cm, ISBN 978-3-923757-10-7



W 2011 roku, w formie niewielkiej książeczki, ukazała się publikacja *Zur Vogelwelt Ostpreußens – damals und heute* [O awifaunie Prus Wschodnich – dawniej i dzisiaj] autorstwa Uwe Alexa (2011a). Niemal równocześnie opracowanie to zostało opublikowane w bardzo podobnym układzie treści na łamach pisma „Ornithologische Mitteilungen” (Alex 2011b). Recenzje owej publikacji napisane przez Wolfganga Fiedlera (2011) i Briana Hillcoata (2012) skłoniły nas do przedstawienia własnej oceny i wskazania Czytelnikom istotnych błędów obu opracowań Alexa (2011a, b), niezauważonych przez wcześniejszych Recenzentów, co wydaje się zrozumiałe,

ze względu na brak wiedzy o aktualnym stanie awifauny na tym terenie. Błędy te są na tyle poważne, że podważają sens wykorzystywania publikacji Alexa (2011a, b). Najważniejsze zastrzeżenia to:

1. Błędna interpretacja danych z dzieła Tischlera (1941), na podstawie którego Uwe Alex generował swoje „oceny liczebności”.

2. Powierzchnowe wykorzystanie danych źródłowych z ostatnich lat, dostępnych w internecie i w opracowaniach książkowych, dotyczących polskiej części omawianego obszaru w okresie poprzedzającym publikację Uwe Alexa.

3. Niespełnienie podstawowych wymogów stawianych współcześnie publikowanym pracom awifaunistycznym, skutkujące niewiarygodnością publikacji. Wśród istotnych braków należy wymienić: (1) brak metodyki gromadzenia ogromnej liczby danych faunistycznych (praca nie zawiera rozdziału „Materiał i metody”); (2) niepełność danych, na podstawie których Autor oceniał liczebność; (3) zlekceważenie przez Autora wymogu weryfikacji przez stosowną Komisję Faunistyczną obserwacji lęgów bardzo rzadko gniazdujących gatunków ptaków; (4) lakoniczny i ogólnikowy sposób podawania istotnych informacji – wiele faktów nie jest popartych żadnymi konkretnymi danymi (miejsca stwierdzeń, daty, zarejestrowane kryteria lęgowości, nazwiska obserwatorów itp.) oraz (5) brak zaprezentowania zakresów liczebności (minima–maksima) dla większości gatunków, określających ramy niepewności dla ocen eksperckich.

Reasumując, ani historyczne, ani współczesne oceny liczebności zawarte w opracowaniu Alexa, ani też określenia trendów zmian liczebności nie są wiarygodne, a całość tekstu budzi uzasadnione wątpliwości. Oprócz wskazania błędów merytorycznych popełnionych przez Autora podczas generowania „ocen” liczebności na podstawie różnorodnych da-

nych źródłowych, naszą krytykę ilustrujemy porównaniem „ocen” liczebności z publikacji Uwe Alexa z liczebnością stwierdzoną przez ornitologów polskich, prowadzących badania według znanej i opisanej w publikacjach źródłowych metodyki.

Przedstawiona dyskusja dotyczy niemal wyłącz- nie obszaru ok. 23 500 km<sup>2</sup> północno-wschodniej Polski (PL-NE), współcześnie obejmującego całe województwo warmińsko-mazurskie z wyjątkiem powiatów działdowskiego i nowomiejskiego [tereny nieomawiane przez Tischlera (1941)] oraz niewielką część obecnego województwa pomorskiego. Część północna dawnych Prus Wschodnich obejmowała krainę Memeland (obecnie na Litwie) i Obwód Kaliningradzki – Königsberger Gebiet (współcześnie w Rosji).

### **Interpretacja i niepełność danych: oceny liczebności, klasyfikacja trendów**

Uwe Alex (2011a, b) błędnie założył, że możliwe jest generalizowanie danych zawartych w publikacji Tischlera (1941) pomijając dwa ważne fakty:

- okres, dla którego Tischler (1941) podaje stanowiska i liczebność poszczególnych gatunków obejmuje niejednokrotnie trzy, a nawet cztery dziesięciolecia;
- stopień rozpoznania awifauny lęgowej byłych Prus Wschodnich był dobry jak na ówczesny okres, jednak w odniesieniu do większości gatunków – niekompletny. Dotyczy to zwłaszcza gatunków o skrytym trybie życia, rzadkich, trudnych do identyfikacji.

W opracowaniu Alexa brakuje części metodycznej, co uniemożliwia wyrobienie sobie przez Czytelnika osądu, czy zebrany [przez Autora i kilku współpracowników] materiał ma jakąkolwiek wartość naukową. Z tekstu dowiadujemy się jedynie, że dane zebrano podczas „wielu kilkutygodniowych” wzyt (dosłownie „pobyków”) w terenie poczynając od 1978 roku. Wykorzystany też został „aktualny raport z wycieczki” odbytej w 2008 roku przez T. Hellwiga. Takie potraktowanie tematu absolutnie nie spełnia przyjętych w Europie standardów badań awifaunistycznych. Bez wątplenia, wiele z omawianych przez Alexa gatunków ptaków wymaga wręcz indywidualnie dobranej metodyki badań terenowych, by móc

pokusić się o oszacowanie ich liczebności na dużym obszarze. Dla wielu innych gatunków (np. tych o niskiej wykrywalności) wygenerowanie oceny liczebności jest możliwe tylko po wykonaniu praco- i czasochłonnych badań w terenie. Podejście Alexa (2011a) do zagadnień metodycznych zmusza bardziej krytycznego Czytelnika do traktowania danych zawartych w opracowaniu z dużym dystansem, przynajmniej tych zebranych i zinterpretowanych przez samego Autora. Niestety Alex nie zaznacza w tekście źródła zamieszczanych informacji, a więc nie wiadomo, które pochodzą od niego, które od osób trzecich, a które zaczerpnął z literatury. Ponadto nie podaje on zakresów liczebności lub zakres ten jest niezwykle wąski. Podając jedną ocenę liczebności dla długiego okresu czasu, Autor ignoruje zachodzące niewątpliwie zmiany liczebności: poczynając od drobnych fluktuacji w populacjach umiarkowanie stabilnych po kierunkowe trendy w populacjach zmniejszających lub zwiększających liczebność. Również oceny populacji cytowane (wygenerowane?) z monografii Tischlera (1941) są niejednokrotnie podawane bez zakresu liczebności. Tischler (1941) tylko wyjątkowo podawał oceny liczebności ptaków lęgowych dla całych Prus Wschodnich. Oceny liczebności ptasich populacji niemal zawsze są nieprecyzyjne, chyba że mamy do czynienia z cenzusem gatunku łatwego do wykrycia lub/i wykonywanym na małym obszarze. Stopień niepewności dla ocen liczebności w przypadku oceny eksperckiej określa zazwyczaj zakres minimum–maksimum, a dla ocen generowanych za pomocą metod bardziej zaawansowanych będą to statystycznie miary rozrzutu (np. 95% przedziały ufności).

### **Ocena liczebności wybranych gatunków dla obszaru północno-wschodniej Polski w czasach współczesnych**

Dla wielu gatunków gniazdujących w omawianym regionie północno-wschodniej Polski oceny liczebności podane przez Alexa odbiegają od rzeczywistości. Za stan taki odpowiedzialny jest sam Autor, który zignorował wiele istotnych publikacji dotyczących awifauny PL-NE (większej części omawianego przez niego obszaru) oraz nie poddał swoich „ocen” koleżeńskiej krytyce ornitologów pracujących na

tym terenie. Takie podejście doprowadziło to powstania znacznych rozbieżności między tym, co wiemy o stanie populacji wybranych gatunków na bazie wieloletnich, metodycznie poprawnych, szczegółowych badań (m.in. nad ptakami drapieżnymi prowadzonymi przez Komitet Ochrony Orłów) a sformułowanymi przez Alexa „ocenami liczebności”. Poniżej przytoczono przykłady zestawienia wyników Autora z danymi polskich ornitologów (tab. 1). Rozbieżności są zazwyczaj znaczne i przeważnie polegają na zaniżaniu liczebności przez Alexa, w skrajnym przypadku nawet o dwa rzędy wielkości. Dowodzi to słuszności tezy mówiącej o tym, że Alex dysponował materiałem bardzo niekompletnym.

Dla gatunków rzadko lęgowych w Polsce w ostatnich dekadach, takich jak świstun *Anas penelope*, rzeniec *A. acuta*, szlachar *Mergus serrator*, gadożer *Circaetus gallicus*, błotniak zbożowy *Circus cyaneus* i orlik grubodzioby *Aquila clanga*, Alex podaje lęgi pojedynczych par, jednak dla części z nich nie potwierdzono gniazdowania w PL-NE od kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu lat, a gniazdowanie ostrygojada *Haematopus ostralegus* nie zostało dotychczas potwierdzone, choć według tego Autora na Zalewie Wiślanym gniazdował w liczbie do 5 par. Przypadki lęgów wszystkich wyżej wymienionych gatunków podlegają weryfikacji Komisji Faunistycznej, jednak do tej pory nie ma orzeczeń potwierdzających lęgowość tych gatunków w XXI wieku na terenie PL-NE (Tomiałojć, Stawarczyk 2003; raporty Polskiej Komisji Faunistycznej 2001–2011). Alex powołuje się w swoim opracowaniu (str. 41) na te źródła, jak również deklaruje wykorzystanie treści pisma „Notatki Ornitologiczne” (obecnie „Ornis Polonica”), w którym drukowane są coroczne raporty stwierżeń rzadkich gatunków ptaków, w tym ich lęgów. Publikowanie niezweryfikowanych stwierżeń stanowi przejaw nierzetelności naukowej.

### Inne zastrzeżenia

Alex nie wykorzystał aktualnych danych z ostatniej dekady, mimo że deklaruje aktualność swojej publikacji (do 2009 r.) i sam tytuł wskazuje na sytuację obecną. Pominięto kilka ważnych opracowań książkowych (np. Głowaciński 2001; Sidło i in. 2004;

Guziak, Jakubiec 2006; Sikora i in. 2007; Wilk i in. 2010) i nie wykorzystano innych źródeł informacji publikowanych w „Notatkach Ornitologicznych” od kilku dziesięcioleci. Wadą opracowania jest również to, że dla ocen liczebności konkretnych gatunków nie zaznaczono, z jakich źródeł korzystano. Końcowy wykaz publikacji jest niepełny i nie uwzględnia wielu istotnych prac. Na mapie Prus Wschodnich z lat 30. XX wieku zamieszczonej w opracowaniu Alexa (2011a, wewnętrzna strona przedniej okładki) granice regionu są mało czytelne z błędnie zaznaczoną zachodnią jego granicą. Nie ma tu również wykreślonych granic trzech wyróżnionych przez Autora podregionów, dla których podaje oceny liczebności. Kilkadziesiąt błędów w polskich nazwach miejscowości utrudnia korzystanie z tego spisu, chociaż zamieszczenie takiego wykazu jest trafne.

Błędnie podano informację o wędrownkach bocianów białych. Według Autora opracowania bociany białe powracają z afrykańskich zimowisk na omawiany obszar trasą wschodnią (błędnie nazwaną „krótszą”) i miałyby przystępować do lęgów dwa tygodnie wcześniej niż bociany ze środkowych Niemiec. W rzeczywistości z zimowisk na mazurskie lęgowiska bociany przylatują dość późno. Przebieg wędrownki bocianów białych z Mazur jest dobrze udokumentowany (Kaatz 2004).

Podsumowując, Uwe Alex z jednej strony raczy Czytelnika danymi nie w pełni wiarygodnymi (niezweryfikowanymi), a z drugiej – „precyzyjnymi” ocenami liczebności ptasich populacji z ogromnego obszaru i okresu wielu lat, wygenerowanymi za pomocą metodyki rojącej się od różnorodnych błędów lub/i opartymi na niepełnych danych wyjściowych. Oba te fakty powinny budzić w Czytelniku poważne wątpliwości co do rzetelności omawianego opracowania. Zalecamy znaczną wstrzeźliwość w cytowaniu danych z opracowania Alexa (2011a, b).

### Podziękowania

Przedstawione wyniki w większości pochodzące z obecnego woj. warmińsko-mazurskiego udostępnił: Zdzisław Cenian, Dawid Cząstkiewicz, Andrzej Rys. Ponadto dziękujemy ponad 100 współpracownikom, którzy uczestniczyli w zbieraniu materiałów w ramach działalności Komitetu Ochrony Orłów, Monitoringu Ptaków Polski i Polskiego Atlasu Ornitologicznego.

**Tab. 1. Porównanie ocen liczebności dla polskiej części dawnych Prus Wschodnich z publikacji Alexa (2011 a, b) i polskich ornitologów**

*Table 1. Comparison of the population size assessments for the Polish part of former Eastern Prussia based on Alex's paper (2011 a, b) and information provided by Polish ornithologists*

Gatunek/ Species	Alex	Polscy ornitologzy/ Polish ornithologist	
	N	N	Źródło danych i okres Source of data and period
Łabędź krzykliwy <i>Cygnus cygnus</i>	pojedyncze	9–13	Monitoring Ptaków Polski (2009–2011)
Świstun <i>Anas penelope</i>	0–2	brak łęgów	Polska Komisja Faunistyczna (PKF) (2000–2011)
Rożeniec <i>Anas acuta</i>	1–2	brak łęgów	PKF (2000–2011)
Gągoł <i>Bucephala clangula</i>	210	> 500	Tomiałojć, Stawarczyk 2003; Sikora i in. npbl. (2000–2011)
Perkoz rdzawoszyi <i>Podiceps grisegena</i>	150	30–50	Z. Cenian, D. Cząstkiewicz, A. Ryś, A. Sikora – npbl. (2000–2011)
Bocian biały <i>Ciconia ciconia</i>	5250	10400	Guziak, Jakubiec 2006 (2004)
Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	50	70–100	
Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	40–50	150–120	Z. Cenian – Komitet Ochrony Orłów (KOO) – npbl. (2007–2011)
Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	150	220–260	
Gadożer <i>Circaetus gallicus</i>	2–3	0	Komisja Faunistyczna
Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	600	1250–1550	
Błotniak łąkowy <i>Circus pygargus</i>	30	150–200	Z. Cenian – KOO (2007–2011)
Orlik krzykliwy <i>Aquila pomarina</i>	600	1000–1200	
Orlik grubodzioby <i>Aquila clanga</i>	0–2	0	PKF (2000–2011)
Rybołów <i>Pandion haliaetus</i>	25–30	14	Z. Cenian – KOO (2007–2011)
Derkacz <i>Crex crex</i>	> 1000	10000–12000	Chylarecki i in. 1998 (1998); Wilk i in. 2010 (2004–2009)
Żuraw <i>Grus grus</i>	2300	5500–7000	Wilk i in. 2010, Monitoring Ptaków Polski (2001–2011)
Ostrygojad <i>Haematopus ostralegus</i>	do 5	0	PKF (2000–2011)
Samotnik <i>Tringa ochropus</i>	450	> 1500	Sikora i in. 2007, Sikora i in. npbl. (2000–2011)
Rybitwa białowąsa <i>Chlidonias hybrida</i>	90–100	250–300	PKF, Wilk i in. 2010 (2004–2011)
Kraska <i>Coracias garrulus</i>	15	0	Neubauer i in. 2011, Chodkiewicz i in. 2012 (2009–2011)
Dzierlatka <i>Galerida cristata</i>	20	0	Tomiałojć, Stawarczyk 2003; Sikora i in. 2007 (1985–2011)
Kwiczoł <i>Turdus pilaris</i>	300!	> 50 000	Kuczyński, Chylarecki 2012 (2000–2010)

*N* – liczba par/samców/ number of pairs/males

## PIŚMIENICTWO

- Alex U.H. 2011a. Zur Vogelwelt Ostpreußens damals und heute. Christ Media Natur Verlag, Minden.
- Alex U.H. 2011b. Zur Vogelwelt Ostpreußens damals und heute. Ornith. Mitt. 63: 14–41.
- Chodkiewicz T., Neubauer G., Meissner W., Sikora A., Chylarecki P., Woźniak B., Bzoma S., Brewka B., Rubacha S., Kus K., Rohde Z., Cenian Z., Wieloch M., Zielińska M., Zieliński P., Kajtoch Ł., Szałański P., Betleja J. 2012. Monitoring populacji ptaków Polski w latach 2010–2012. Biul. Monit. Przyr. 9: 1–44.
- Chylarecki P., Gromadzka J., Zieliński P. 1998. Corn-crake survey in Poland. Final report of the survey in 1997. Ornithological Station, Institute of Ecology, Gdańsk.
- Fiedler W. 2011. Literaturbesprechungen: Alex U.H. Zur Vogelwelt Ostpreußens damals und heute. Christ Media Natur Verlag, Minden, 2011. Vogelwarte 49: 197.
- Głowaciński Z. (red.) 2001. Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. PWRiL, Warszawa.
- Guziak R., Jakubiec Z. (red.) 2006. Bocian biały *Ciconia ciconia* (L.) w Polsce w roku 2004. Wyniki VI Międzynarodowego Spisu Bociana Białego. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
- Hillcoat B. 2012. Book Reviews: Alex U.H. Zur Vogelwelt Ostpreußens – damals und heute. Minden, Germany: Christ Media Natur Verlag, 2011. Ibis: 414–415.
- Kaatz M. 2004. Der Zug des Weißstorchs *Ciconia ciconia* auf der europäischen Ostrute über den Nahen Osten nach Afrika. Eine Dissertation, Halle/Salle.
- Komisja Faunistyczna 1986–2011. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce. Not. Orn. 25–50, Ornith. Polonica 51–52.
- Kuczyński L., Chylarecki P. 2012. Atlas pospolitych ptaków lęgowych Polski. Rozmieszczenie, wybiórczość siedliskowa, trendy. GIOŚ, Warszawa.
- Neubauer G., Sikora A., Chodkiewicz T., Cenian Z., Chylarecki P., Archita B., Betleja J., Rohde Z., Wieloch M., Woźniak B., Zieliński P., Zielińska M. 2011. Monitoring populacji ptaków w latach 2008–2009. Biul. Monit. Przyr. 8 (1): 1–40.
- Sidło P.O., Błaszowska B., Chylarecki P. (red.) 2004. Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP, Warszawa.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Tischler F. 1941. Die Vögel Ostpreußens und seiner Nachbargebiete. T. 1, 2. OEV, Königsberg–Berlin.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.

Grzegorz Neubauer i Arkadiusz Sikora  
Stacja Ornitologiczna  
Muzeum i Instytut Zoologii PAN  
80–680 Gdańsk, ul. Nadwiślańska 108  
e-mail: grechuta@miiz.waw.pl, sikor@miiz.waw.pl

Piotr Profus  
Instytut Ochrony Przyrody PAN  
31–120 Kraków, al. A. Mickiewicza 33  
e-mail: profus@iop.krakow.pl